

JÓKAI ANNA

„Miért? / Ok (ha egyáltalán tudjuk): / hiúság, unalom, halálfélelem / szellemi magányérzet / az istenalakú hiány // Cél (ha egyáltalán van ilyen): / Mindezekből kigyógyulni. / És kigyógyítani. / Az írás, mint gyógyszer // Az öntisztítás kényszere / A kimondás ingere / A felelősség tudata // Mindezeknek engedelmessé válni. / És közvetíteni. / Az írás, mint megcselekvés / És ima.”

(*Miért ír ön?* – A Nappali Ház körkérdése, 1995)

Jókai Anna válasza a Nappali Ház körkérdésére olyan, mint ő maga: precíz, tudatos, ugyanakkor érzelmes is. Hosszú időbe telt, mire megtalálta sorsát és író lett a tanításban csalódott művész. Az iskolai oktatás meghatározó élményanyagot adott, sohasem tudott kibújni ez alól a szerep alól, olvasói „tanítója” lett. Életreceptet akart és adott közönségének, tudta, sokan ezt várják az irodalomtól. Kiváló emberismerete annak köszönhető, hogy sok foglalkozást kipróbált a művészeti előadótól a könyvelőn át a tanárságig. Nyomorúságos élethelyzeteket felvonultató korai, naturalista könyveivel nem azt sugallja olvasóinak, „lásátok, ilyenek vagytok, emberek”, hanem azt: „hogyan nem szabad élnünk”. A valóság nehéz kérdéseivel való tudatos szembenézés későbbi alkotásaiban példaként, segítségként áll olvasói előtt. Sikeres pályakezdése után sem merült ki írói ihlete, képes volt folytonosan megújulni.

„*Mindenki elmegy – gondolta – mindig, mindenki*”

Első regényének Jókai Anna szokatlan címet, a 4447-es helyrajzi számot választotta. E pontos megjelölés célja nem a figyelemfelkeltés volt, sokkal inkább arra biztatta olvasóit, induljanak el, és keressék meg a Tömő utca 36-ot. Ott, az író nő külvárosi látomásában létezik egy ház, melynek története egybefonódik lakói életével egészen a bontás napjáig. Egy kispolgári élet utolsó felvonásáról szól a regény, arról a periódusról, amikor még összefogja az élhetetlen családot a múltja és omladozó jelene, ám jövője kilátástalan marad. Érdekesítő cselekmény keretében láthatunk egy zárt, pusztulásra ítélt világot.

Elmenni, menekülni, elfutni a házból, ez csak a fiatalok kiváltsága, bennük másféle reflexek működnek, ők leszámolnak a hazugsággal, s ez kezdetnek nem is kevés.

Kifinomult érzékenységgel beszélt művében a köznapi élet köznapi figuráiról és azok kilátástalan élethelyzeteiről. A 4447 világa megfelelő volt arra, hogy az író bogarás, megszállott szereplői iránt szálnalmat keltsen az olvasóiban, szembesítse őket azzal, milyen is a „nem-lét”. Már ebben a művében meghatározó az impresszionista érzelmek irányította véleménymondás, amely elítél minden emberi gyarlóságot, s ez az elbeszélői magatartás később is szerves részét képezte alkotásainak.

*„...a viszály istene. Először csak egy fenyőtűt helyezett ég és föld,
férfi és nő [...] s lassan kettévált az alapharmónia”*

Jókai Anna munkásságában kiemelkednek az emberi együttélés elemző művek. Egy interjúban azt nyilatkozta, őt „a nő és férfi közötti törekeny, könnyen felbillenő kapcsolatok minősége” érdekli. Nem a női emancipáció foglalkoztatja, hiszen ahogy a női, úgy a férfi lét küzdelmeit is ábrázolja. Majd minden írásának története a házasság élethelyzetének nehézségeit mutatja be. A kiegyensúlyozott szerelemnek nincs helye könyveiben, zaklatott érzelmek uralják a szereplők párkapcsolatait. Hősei akkor jelennek meg előttünk, amikor soruk, jellemük változik, rendszerint negatív irányban.

A férfi–nő kapcsolat már a második regényében, az 1970-es *Tartozik és követel*ben foglalkoztatta Jókai Annát. A cím egy kétpólusú élethelyzetet jelöl, hiszen ehhez a viszonyhoz (tartozik/követel) két ember kell, sőt már-már nem is beszélhetünk szereplőkről, pedig részletes életrajzi adatokkal akarja elhitetni létüket az író. Végtelen jellemek találkoznak a szerelemben, két fiatal, akiket a szenvedély házasságba sodor, s akik kénytelenek a saját maguk által alkotott pokolban élni. A mind reménytelenebb viszályba, marakodásba pusztulnak bele, s ismerik fel saját önzésüket a másikban. A szereplők a modernség (Miklós) és a hagyomány (Ildikó) szűk folyosóján mozognak, így aztán esélyük sincs a találkozásra. Szükségük van egymásra, nem kérdés, hiszen a körfogás megmarad, mindig lesz, aki tartozik és aki követel. Jókai Anna egy fokkal magasabbra, a szellemi szint irányába lép a párkapcsolatok bemutatásában *A feladatban* (1977). Flóra és Ist-

ván kapcsolata a hivatás és a boldogság közti választás súlyát hordozza magában. A hősnő a végletekig kielezve éli életét, míg a férfi szerint inkább gömbölyíteni kellene a szögleteket. Flórának fel kellene ismernie, amit *A labda* (1971) Melindájának már sikerült: „Nincs szöglete a világnak. A labda mindenütt gömbölyű.” Együttlétük, Flóra birtoklási vágya István saját szabadságféltése miatt nem teljedhetik be. „Ahány nő, annyi recept, az egyenjogúság nem egyenruha”, Flóra ráeszmél, nincs szerelem önfeladás nélkül, a szakítás melletti döntésével bizonyítja, ő már viseli a választott uniformist, s ha kilencenkilencedszerre nem, hát majd századszor lehullik róla.

A *Jákob lajtorjája* (1980) Jókai Anna pályájának egyik meghatározó alkotása. A *Tartozik és követel*ben megmutatott konfliktusos életet fogalmazza újra szellemi, spirituális szinten. Elhagyja a jól ismert életszerűség korlátait, hogy egy magasabb dimenzióba lépjen, a filozofikus regény nagyságába. Realitás és irrealitás „házassága” ez a mű, mindez a többsíkú építkezésében is megmutatkozik. Cselekményes és olvasmányos részében egy ügyész és egy színész sorsa bontakozik ki; korábbi könyveivel ellentétben nemcsak a jellemek ábrázolásának részleteire fókuszál, hanem azok környezetének bemutatására, a színház és az igazságszolgáltatás buktatóira is ráirányítja az olvasók figyelmét. A bölcséleti „fentebb” sík három lényének dramatikus párbeszéde a mitikusság irányába fordul. A *Szikrázó* az egymás iránti szükségés szeretet megtestesítője, a *Sugárzó* arra tanít, hogy egységben lássuk az emberi fajt, s ne egy-egy esetből ítélkezzünk, a *Villogó* a szükséges rossz, amely mégis a jót szolgálja. A negyedik beszélő, a kozmikus *Hang* az emberi sorsot formáló felsőbb hatalom lényé. Jókai Anna már *A feladat*ban kifejti, hogy az idő végtelenségében a vízszintesen kívül egy függőleges mozgás is létezik, ezt a gondolatot folytatja a *Jákob lajtorjája*. A magas és mély közötti szüntelen vándorlás során az emberi lélek erősödik, nemesedik, így gazdagodik a létben. Az „emberpár”, Hajnal és Kornél sorsa összefonódik, egymást ölelve, támasztva járnak a „huzatos létben” fel-le a létrán, hogy aztán mindketten meghallják a *Hangot* „s körülöttük a zöngést”.

„És a félelem iszonyú...”

Jókai Anna úgy tartja, az út, amit járni szeretne, folyamatos formaújítás-törekvés, de nem a forma határozza meg a tartalmat, hanem for-

dítva. Regényeiben az egyszerűsége törekszik, mindegyik műnek el kell nyernie a maga jellegzetes alakját. A *Napok* (1972) című regénye – miután Oláh Viktor életét első személyben ábrázolja a születéstől a halálig – a tudatregény-fejlődésregény formát követi, ám sokkal inkább tudatfolyam ez, az eszmélés regénye. „Legalább nekem kéne tisztáznom magamban, mi a helyzet” – gondolja a főhős, és valóban a gondolkodás tehetsége az, ami megkülönbözteti őt kortársaitól. A könyv élethű képet ad a 30-as, 40-es évek, továbbá a személyi kultusz időszakáról, ’56-ról és a konszolidáció korszakáról. Viktor sorsában mutatja be a társadalom értelmiségre tett, jellegzetesen embert deformáló hatását. Viktor szerencsés túlélő is. „Belső karriert csinál: fölismeri élete személyre szabott értelmét. Befejezi önmagát.” A *Napok* egyfajta párja a *Mindhalálig* (1974) című regény. Jókai Anna itt „nemet” vált, s egy férfi író bőrébe bújik. A mű központi problémája az alkotói válság, illetve az üresség, amit a főhős érez. Szavai az író-
nőt visszhangozzák, talán ő is „meglovagolta az ördögöt a paradicsom kapujág”. A könyv olyan komoly kérdésekkel foglalkozik, mint a közönséggel való kapcsolat („Nem az a fontos, hogy szeressenek. Más, más ami fontos”), az író társadalmi helye, valamint az ihlet forrásának minősége. „Az alkotóerő idomíthatatlan vadállat” – vallja az író, ám a mű végére megcáfolni látszik ezt, mikor megírja a novellát a visszatérésről. Az író, az írás problematikáját *Az együttlétben* (1987) folytatja Jókai Anna. Ladár szavai a tehetség és a zseni közötti különbségről szólnak, s a főszereplő az utóbbi oldalra teszi a hangsúlyt. Mit tehet ilyenkor az író? Ahogy Ladár mondja: „Valóban fényhordozó szeretnék lenni. Minél kevesebb segédeszközzel, minél kevesebb fikcióval, minél kevesebb önmutogatással.” A mű formája ikerregény, de különlegessége nem csak ebben rejlik. A levélként jelzett fejezetek is az író kiemelt szerepét, társadalmi és misztikus fontosságát hangsúlyozzák. Jókai Anna kifejti, hogy eredetileg minden regénye levél az olvasó felé, melyet ő csak aláír, hitelesít. *Az együttlétben* megtaláljuk ugyanazokat a hétköznapi alakokat, a városi folklór elemeit, mint korábbi regényeiben. Tartalma és szokatlan formája miatt bizonyos értelemben bölcséleti összefoglaló műként jellemezhető. Ugyanebben a regényben az „elhagyott” Erdély képtelen helyzete is felbukkan, többek között ez inspirálja Jókai Annát a *Szegény Sudár Anna* (1989) megírására. Történetében Árva Bethlen Kata „születik újjá”, s küzd meg egy erdélyi asszony gondjaival. Naplója (Erdélyben nagy hagyománya van ennek a műfajnak) híven tükrözi egy nagyma-



Jókai Anna

Fotó: L. Simon László

ma életét, aki testi-lelki rezdüléseivel (például a másik nagymama iránti féltékenységgel), döntéseivel közel engedi magához olvasóit, akik sorsát saját sorsuk vigasztalásaként is felfoghatják.

A félelem és az egzisztenciális bizonytalanság az, ami összeköti a fent említett regények szereplőit. A feleslegesség, a magány érzése. Mintha mindannyian arra a kérdésre keresnék a választ: mi végre vagyok a világban? Oláh Viktor szerencsés, élete végére sikerül ezt megválaszolnia. Ugyanígy a *Mindhalálíg* írójának is, aki erőt szerez az út megtalálásához a „csömörből”. Ladár saját maga társává válik belső útja során, a valóság csak assisztál lelki fejlődéséhez. A szerző megkönyörül szereplőin, mentőkötelet dobva nekik a mű zárásában alternatív utat mutat, és megmenti őket a pusztulástól. Az 1998-as *Ne féljetek*kel Jókai olvasóinak is segíteni akar. Nem könnyű a „távozás”, ám értelmessé lehet tenni nemcsak az életet, hanem a halált is. A *Ne féljetek* ebbe a „mikéntbe” avatja be az olvasókat. Témája szorosan kapcsolódik az öregedés problémájához is, de nem csak ahhoz, hiszen fiatalon is meg lehet halni. A regény a félelem legyőzéséről szól, vagy sokkal inkább a megbékélésről.

A könyv három részből áll: minden rész a szereplők világával való szembenézés egy-egy foka. A három mottó jelzi az állomásokat. Az első a francia Joubert szavait idézi: „Az élet estéje magával hozza lámpásait.” Ahhoz, hogy égjen a lángja, olaj kell, ezért meg kell szívelnünk a második mottót, azaz Buddha tanácsát: „Legyetek önmagatok lámpásai.” Találjátok meg önmagatokat. A harmadik mottó Jézust idézi: „Én vagyok a világ világossága.” Ez a legmagasabb szint, a kiteljesedett én összeolvadása Krisztussal. A folyamatot mind a négy szereplő (Mária, Márió, Richárd, Villó) a maga alkata szerint járja végig.

Jókai Anna azt nyilatkozta, a *Ne féljetelekben* minden benne van, amit tud, s ezért méltán nevezhetjük korábbi műveit (*Napok, Együtt-lét, Jákob lajtorjája*) e könyv elődeinek. A *Szegény Sudár Anna* „édes-testvére” a *Ne féljetelek* című regénynek. Mindkettő a spirituális realizmus jegyében született, s egyben a Kodolányi János-féle regényszemléletnek és a Hamvas Béla, Várkonyi Nándor világlátásához közelálló irodalmi hagyománynak a folytatása. Formája meghatározhatatlan, egyszerre fordított dráma, belső monológ, a szellemi építkezés regénye, ahogy az író nő mondja: a spirituális valóságot megélő ember vizsgálja. „Azért volt fontos, hogy megírjam ezt a könyvet, mert úgy éreztem, szüksége van az embereknek rá, amikor szembe kell nézniük erejük, szépségük fogytán, betegségben, szeretteik elvesztésekor a végesség tudatával.”

„...vándorlás a kereszten...”

Jókai Anna elbeszéléseit illetően ellentétes irányba halad, mint regényeiben: ahogy szűkül a forma, úgy tágítja a tartalom határait. Az első novelláskötete, a *Kötél nélkül* (1969) a 4447 naturalista stílusát folytatja, de új témákat dolgoz fel. Figurái többnyire önmagukkal vívódó emberek, egytől egyig azt kérdezik: mi értelme annak, amit csinálunk? Mi dolgunk a világban? Válaszok nélkül maradnak. A *Szereteteink, szerelmeink* (1973) és a *Reimsi angyal* (1975) is ezt az irányt követik. A változást a *Panasz leírása* (1980) hozza meg, amely – az író nő nyilatkozata szerint – kissé átrendezte az olvasótáborát. „A belakott völgyet mindig kockázatos elhagyni” – mondta, amikor merészen le-tért a kitaposott ösvényről, s a *Jöjjön Lilliputba!* (1985) után szakított az elbeszélés hagyományával, művészetének új formát talált, az esszé

műfaját. *Három* (1995) című kötete már az újdonság erejével hat, műfaját meghatározni nem is olyan könnyű feladat. Esszé- vagy meditációgyűjtemény? Vagy regény? Bár fejezetei szorosan kapcsolódnak egymáshoz, mégsem tekinthető regénynek. Vasy Géza szerint „a confessio modern változatával állunk szemben, ahol is a feltartóztat-hatatlan vallomási igény poétikai szempontból különbözőképpen megformált, de a lényegét tekintve azonos célú szövegekben testesül meg”. Minden elbeszélésében a *most* élő ember szólal meg, aki nehezen tud tájékozódni az elvárások és változások korában. A *Percemberkék dávidója* (1996) jegyzeteket, megemlékezéseket tartalmazó gyűjtemény. Ismét kritizálja a kort, amely fojtogatja a benne élőket. Mit tehetünk ilyenkor? Védjük értékeinket, keressük azt, ami elveszett, és ami megmaradt.

Jókai Anna az apokrif imákról írja: „Nem tudom, hogy születtek, egyszer csak kiszakadtak belőlem. Műfajukat sem tudom: valahol a vers és próza határán állnak, divatos posztmodern kifejezéssel élve: szövegek.” Az író újat alkotott, valami olyat, ami csak nyomokban élt az irodalomban. Apokrif imák már *A töve és a gallya* (1991) című könyvben szerepeltek; önálló versimakötete a 2004-es könyvhét alkalmából jelent meg, *Virágvasárnap alkonyán* címmel. A kiadás fülszövegén olvashatjuk: „műfaji újdonságot hordoz és mai költészetünkben egyedülálló vállalkozás [...] Képisége egyszerű és kifejező, szimbólumrendszere könnyen feloldható.” Ohatatlanul is elismerést váltanak ki belőlünk ezek a szavak, ám talán akadnak, akik titkon féltik az epikus Jókai Annát. Ám a forma nem vész el, csak átalakul valami mássá, amely tömörebben tudja „konzerválni” az elmondott igazságot.

MOLNÁR ZSÓFIA